

PETER WEISS

peter.weiss@zrc-sazu.si

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0609-2252>

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610504320_08

Večbesedna zemljepisna imena: z veliko začetnico skoraj vse

1 1575

Pisanja velikih in malih začetnic v večbesednih zemljepisnih imenih v slovenskem (knjižnem) jeziku je bilo na začetku malo, kar je pričakovano. Nemške pravopisne navade so dajale slovenskim besedilom – gledano z današnjimi očmi – močen pečat, zdi se, kot da je bilo pomembnejše, da je bilo napisano, kot kako je napisano. Zemljepisnih imen v teh besedilih je bilo malo (še največ iz svetopisemskega okolja), vendar se najdejo. Tako je recimo Primož Trubar v *Katekizmu z dvejma izlagama* (1575) v zvezi s cerkvijo v Novi Štifti pri Gornjem Gradu ime slednjega središča zapisal takole: *per Gornim Gradu* (202), *Vgurenim Gradu*, *per Gurenim Gradu* (203).

2 1797

V slovenščini opazovani in opisovani svet protestantskih piscev 16. stoletja recimo je bil kljub njihovi svetovljanskosti zaradi izгона s Kranjske na Nemško in kljub daljnem stikom s svetopisemskimi kraji glede zemljepisnih imen veliko manjši kot svet kakega Valentina Vodnika, ki je v naslov prve številke prvega letnika *Lublanskih novic* leta 1797 že samozavestno pripisal »od vseh krajev celiga svejta«. Sprva je bilo pisanje večbesednih zemljepisnih imen lahko oprto na tuje, praviloma nemške vire ali vzorce in tako je bilo kar varno pisati še kako stoletje: nemška so bila pri beročih in pišočih do konca 19. stoletja domača in so jih bili vajeni.

3 1895

V slovenskem pisnem ustvarjanju (če povzemanje tujih besedil in prevajanje štejemo med besedno poustvarjanje) se je potreba po dovolj doslednih in izrecnih slovenskih pravilih za zapisovanje velike in male začetnice v večbesednih zemljepisnih imenih pokazala pri rednem pisanju takih imen v publicistiki, ob koncu 19. stoletja, še pred izidom *Slovenskega pravopisa*, ki ga je leta 1899 izdal Fran Levec. Leta 1895 je namreč začela izhajati revija *Planinski vestnik*, v kateri je bilo treba redno, iz meseca v mesec, pisati najrazličnejša slovenska zemljepisna imena, in to ne samo v uradnih oblikah, kakršna so v poštnih in drugih uradno vodenih imenikih zapisana večbesedna krajevna, ampak tudi ledinska imena (mikrotoponimi). Ta se pojavljajo v opisih prehojenih poti po ne samo slovenskem alpskem svetu, besedila pa so prispevali tedanji izobraženci, ki jim ni manjkalo zagnanosti pri pisanju; lahko si predstavljamo, da se niso hoteli ustavljati pri vsakem malo bolj zapletenem zemljepisnem imenu. V reviji je prvi dejanski članek z naslovom Spomini na Skuto prispeval Josip Serneck in je bil objavljen v prvi številki prvega letnika *Planinskega vestnika*:

»Imam opraviti v Gornjem Gradu, pa bi se rad kake tri dni mudil v Solčavskih planinah, – kakovo pot pa mi ti nasvetuješ?« vprašal sem meseca julija 1879. l. v Celju nekega prijatelja, imenitnega turista.

»Če dopoldne v Gornjem Gradu opraviš«, dejal je, [»]se lahko popoldne pelješ po okrajni cesti na Kranjsko do Bistriške doline, potem prideš peš do hiše slavnega vodnika Uršiča, tam prenočiš in kreneš drugi dan na Skuto, odtod pa po Turskem Žlebu na Okrešelj in k Plesniku v Logarjevo dolino ter čez Ljubno v Mozirje. [...] (*Planinski vestnik* 1.1 (1895), 4)

Zveze Gornji Grad, Solčavske planine, Bistriška dolina, Turski Žleb in Logarjeva dolina so zapisane že v začetnih odstavkih nove revije kot kakšno ponazorilo in opozorilo, kaj vse težavnega in pravopisno v imenskem glede malih in velikih začetnic takrat še ne do konca določenega je bilo treba ubsediti v slovenščini.

4 1910

Prvi urednik *Planinskega vestnika* Anton Mikuš je bil v to zadrego vržen in je težave lahko le obvladoval, drugi urednik, jezikoslovec Josip Tomišek, ki je leta 1908 za njim za dobrih trideset let prevzel urednikovanje, pa je bil pravopisno zelo dejaven in podjeten. Za začetek je v prvi številki planinske

revije leta 1910 čisto na kratko, z nizom ponazarjalnih primerov, pokazal, kako se bodo odslej pisala večbesedna krajevna imena. (Ob tem je ponazoril tudi veliko začetnico pri pridevnikih iz krajevnih imen.)

Pisava krajevnih imen. »Planinski Vestnik«, ki edini izmed Slovenskih listov zastopa tudi zemljepisno stroko, je poklican, da započne v praksi edinstvo v pisavi krajevnih imen, ki je bila doslej zelo nestalna.

Zato javljamo bralcem in sotrudnikom, da bo naš list pisal omenjena lastna imena po tehle vzorcih: 1.) Kranjska Gora, Novo Mesto, Gornji Grad, Suhi Plaz, Šmarna Gora, Julijske Alpe (oz. Planine), Beli Potok, Črni Graben. Pusto Polje, Črni Vrh, Kamniško Sedlo, Robanov Kot, Logarjeva Dolina, Blejsko Jezero, Krvavi Kamen, Aljažev Dom, Vodnikova Koča, Dunajska Cesta, Za Vodo, itd. – t. j. vse ločljive dele posamič in z veliko začetnico. 2. Takisto z veliko pridevnike in imena prebivalcev dotičnih krajev: Kranjskogorski, Novomeški, Triglavski, Bohinjski, Gorenjec, Gorenjski, Trentar, Trentski, Slovencec, Slovenski. 3. Z malo se pišejo edino predlogi, ki ne stoje v začetku; n. pr. Špik nad Policami, Jezero pod Splevto. [...] (Tominšek 1910c: 22)

Problem je, kot je napovedal, obširneje opisal in rešitve zapisal isto leto v nekaj objavah in različicah dejansko istega daljšega prispevka v revijah *Popotnik* (Tominšek 1910b) in *Ljubljanski zvon* (Tominšek 1910č) ter v lastni publikaciji z naslovom *Antibarbarus* (Tominšek 1910a). V *Ljubljanskem zvonu* je bil povzetek takle:

Preudarivši vse slučaje in zasledujoč zgodovino našega vprašanja, sem se odločil za tale **pravila**:

I. Glede lastnega imena samega.

- 1) Z veliko začetnico se piši vsako krajinsko lastno ime, in sicer
 - a) edina, oziroma prva njegova beseda brezizjemno vedno;
 - b) takisto naj se pišejo z veliko vse ostale v enojno lastno ime združene besede, izvzemši edino predloge.

Opomba. Za lastno krajinsko ime pa velja vsako kakemu kraju in prostoru kateregakoli obsega kot trajno pripadajoče ali dodeljeno ime v svoji celoti: dežele, gore, doline, morja, jezera, reke, potoki, studenci; jarki, rupe, jame; ceste in poti (s stalnim imenom); imena za stalno dana po kakovosti površja: gozdi, travniki, močvirja, planine, skale, meli, plazovi, skoki, grebeni, škrbine, trnje; naselbine z vsemi svojimi deli: mesta, vasi, sela, kapele, koče (n. pr. planinske), palače, vodnjaki; ulice, trgi, predmetja, okraj, nabrežja, promenade i. dr.

Zgledi: Z veliko torej pišimo: a) razen navadnih (Koroško, Krn, Skuta, Bogatin, Jama, Zagorje, Luknja, Škarje, Gospodična [...] itd.) tudi take skupine: V Vinogradih (Gemeindelexikon von Steiermark 47),

Za Kloštrom (n. m. 29), Med Gorami (n. m. 21) Pod Pečjo, Pod Lesom itd. — b) Imena s l e d e č i h v r s t: Novo Mesto, Beli Potok (vas in potok), Črna Prst, Višnja Gora, Srednja Vas, Bela Cerkev, Mrzla Draga, Veliki Kot, Savinjske Planine, Jadransko Morje, Tihi Ocean, Črni Studenec (v Pišnici), Blejsko Jezero, Kriški Podi, Suhi Plaz, Logarjeva Dolina, Sorško Polje, Ljubljansko Barje, Postojnska Jama, Kriška Stena, Kamniško Sedlo, Kačja Rida, Žagana Peč, Hudičev Boršt, Dolga Njiva, Rudolfova Skala, Aljažev Dom, Narodni Dom, Kadilnikova Koča, Kugyjeva Pot, Dunajska Cesta (v Ljubljani), Kolodvorska Ulica, Vodnikov Trg, Karlovsko Predmestje, Mestni Log, Prisojna Pot (na Ljubljanski Grad), Jubilejski Most. N a d a l j e: Sv. Trije Kralji, Špik nad Policami, Sv. Peter pod Svetimi Gorami, Sv. Juri ob Taboru, Voda za Oltarjem (v Gorjancih), Vrh za Steno, Jezero pod Splevto itd.

c) Z m a l o z a č e t n i c o pa se seveda piši vsaka beseda, kadar služi le kot ob č n o i m e, n. pr. „Rudolfova skala“ bi bila kaka skala, ki je slučajno last kateregakoli Rudolfa, ne da bi se imenovala po njem, dočim je Rudolfova Skala kot krajepisno ime znana vsem izletnikom h Klanškima Jezeroma, „Dunajska cesta“ je vsaka cesta na Dunaju, a „Dunajska Cesta“ je ulica v Ljubljani, v Celju itd. „Aljažev dom“ je domovinski kraj kakega Aljaža, „Aljažev Dom“ pa je planinski hotel v Vratih, imenovan po slavnem župniku Jakobu Aljažu. Turski Žleb je lastno ime; „Turski žleb“ je katerikoli žleb v Turah. „Babji Zob“ je znana gora, „Babji zob“ bi bil resničen zob kake osebe z imenom Baba.

Z m a l o z a č e t n i c o se pri kratici „sv.“ tudi imena svetnikov ločijo od krajevnih svetniških imen: „sv. Juri“ je svetnik, Sv. Juri (ob Južni Železnici) je kraj. Ako ima krajevno ime zverženo obliko (Šmarije, Šenčur), potem je zamenjava itak izključena; takisto tudi, če se rabi pri k r a j e v n e m imenu oblika „Šent“ (Št. Jakob ali Šent Jakob), ki se svetnikom („sv.“) ne prideva.

2.) Z veliko začetnico pišimo tudi p r e b i v a l c e dežel, pokrajin in n a s e l b i n: Kranjec, Gorenjec, Bohinjec, Kraševac, Ribničan, Novomeščan, Pustopoljec itd. (Tominšek 1910č: 84–85)

Tu je dejansko oblikoval pravilo, ki ga lahko na kratko, pa vendar kot aktualnega povzamemo danes, po 110 letih: **V zemljepisnih imenih pišemo z veliko začetnico vse sestavine razen veznika in nezačetnega predloga.**

5 1921–1922

V zadnjih letih 19. stoletja, po ustanovitvi takratnega Slovenskega planinskega društva leta 1893 in po izidu Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja (1894–1895), se je začela uresničevati želja po izdaji novega zemljevida slovenskega ozemlja.

Po 27-letni in zaradi prve svetovne vojne še posebej mučni poti je leta 1921 v merilu 1 : 200.000 izšel *Zemljevid slovenskega ozemlja* (Zemljevid 1921; več o tem Kranjec 1964: 208–213). Na njem so pri začetnicah uveljavljena pravila, ki jih je oblikoval in desetletje prej objavil Josip Tominšek, torej *Kranjska Gora, Blejsko Jezero, Kupljenska Planina, Kranjska Dolina, Tolsti Vrh, Kapelična Gora* itd.

Rikard Svetlič je k njemu pripravil Kazalo krajev na »Zemljevidu slovenskega ozemlja« (Svetlič 1922), ki je upoštevalo velike in male začetnice na zemljevidu, ni pa še to bil krajepisni slovar (Kranjec 1964: 212), ki je izšel šele od osemdesetih let 20. stoletja za ozemlje današnje Republike Slovenije, pa tudi za italijanski in avstrijski dvojezični prostor.

Tominšek je zatem, v letih »1936–8 [...] v PV [= *Planinskem vestniku*] z *Antibarbarusom* skušal uvajati in spopolnjevati načela pravopisa iz l. 1936 (Breznik-Ramovševga), a ni imel uspeha predvsem zaradi načela o nedoslednosti pravopisa ter kriterija občne rabe in občutka zanjo« (Orel 1980–1991: 119). Tominškova pobuda se ni prijela, zmeda z velikimi in malimi začetnicami je ostajala, pravopisna pravila so bila v tem pogledu obsežna in težko priučljiva – in so taka še naprej.

6 1956

France Bezljaj je leta 1956 v zadnji opombi k uvodu v monumentalno knjigo *Slovenska vodna imena 1* (Bezljaj 1956: 17) zapisal kar pretresljive besede, ki so pri odločitvi za prevladujočo veliko začetnico lahko vodilo:

Na koncu naj omenim velike težave, ki mi jih je povzročil slovenski pravopis s svojimi nedoslednimi pravili o pisavi sestavljenih [= večbesednih – PW] imen. Ker sestavljalci pravopisa upoštevajo samo krajevna imena, ne pa tudi mikrotoponimije, sem kmalu izgubil vsako možnost presoje, kdaj naj drugi del imena pišem z veliko začetnico. Zato sem se odločil, da po mednarodno ustaljeni praksi pišem vsa imena z veliko začetnico, ne glede na današnjo knjižno pisavo; torej Stari Trg, Škofja Loka, V Bednu itd. Kdor bo stvar premislil, bo moral priznati, da je v vseh takšnih primerih tudi simpleks mogoče najti kot samostojno ime in da bi bilo brez smisla, ako bi pri vsakem imenu pregledovali seznam krajev, če je neka toponimična baza zastopana v imenih naselij, najsi bo še tolikokrat izpričana kot ledinsko, gorsko ali vodno ime. Sestavljena imena drugih slovanskih narodov navajam seveda po virih, brez ozira na grafiko.

7 1977

Za ustalitev velikih in malih začetnic v večbesednih zemljepisnih imenih, ki se uporabljajo na slovenskem jezikovnem ozemlju, je bilo domišljeno in pravopisno uveljavljeno načelo o pisanju naselbinskih imen (Toporišič – Rigler 1977: 101–103). »Neprve sestavine večbesednih imen naselij se vse pišejo z veliko začetnico, izjema so le predlogi in samostalniki *vas, mesto, trg, naselje* in *selo*« (Toporišič – Rigler 1977: 83). V *Načrtu pravil* 1981 je bil v spremni besedi posebej izpostavljen napredek pri zapomnljivosti pisave krajevnih imen: »Pri veliki začetnici je večja sprememba v pisavi krajevnih imen. Pri večbesednih krajevnih imenih naj hi se pisale vse enote z veliko, izjeme bi bile le nezačetne besede *vas, mesto, trg, selo, naselje* in nezačetni predlogi (*Zidani Most, Novo mesto*). To načelo je bilo sprejeto na širših slavistično-geografskih posvetovanjih leta 1972 (prim. *Slavistična revija* 1977, str. 101–104) in ga geografi že precej upoštevajo (npr. v *Krajevem leksikonu*). Z novim pravilom se odpravlja cela kopica nenatančnih in nepriučljivih pravil starega pravopisa.« (*Načrt pravil* 1981: 13) Poučna je lahkotnost vendarle tektonskih premikov, saj določilo sprva ni zajelo tedaj očitno še nezaznane male začetnice v določilu za naselbinskim imenom, kakršna je v tipu *Šempeter v Savinjski dolini*: »Nenaselbinsko določilo ob naselbinskem imenu ohrani svoje pisanje: *Gradišče v Slovenskih goricah, Zavrh pod Šmarno goro, Tolsti Vrh pri Ravnah na Koroškem*« (SP 2001: 14, člen 70). Sprva tudi ni bilo jasno, ali se ime zaselka obravnava kot ime naselja: KLS 3 je leta 1976 z upoštevanjem novega pravila že pisal ime naselja *Gornji Grad* in *Lačja vas*, hkrati pa ime zaselka Spodnje Rečice v takratni občini Mozirje *Pri móstu* (KLS 3: 238); PKLS 1996: 280 navaja »zaselek Pri Mostu«.

8 2019

To zdaj imamo in smo na razpotju, kjer pa bi se vendarle bilo dobro odločiti za kar se da tehnično pot: **V zemljepisnih imenih pišemo z veliko začetnico vse sestavine razen veznika in nezačetnega predloga.** Veznik je dobro upoštevati zaradi imen, kot je *Bosna in Hercegovina*. Saj še vedno ne bo preprosto: iz kroga zemljepisnih imen bo treba izločiti »poslopja in druge samostojne objekte« (SP 2001: člen 68), ki so dejansko stvarna lastna imena. Slovensko pišoči bodo tako z malo (medsebojnega – ta odločitev bo najtež-

ja) razumevanja razbremenjeni dvomov, ki se pojavljajo ob po novem za vse zemljepisno enako pisanem, npr. ob *Loškem Potoku*, *Malem Vrhu* ipd., pouk bo v marsičem lažji in se bo lahko posvečal drugim, pomembnejšim vsebinam in čudenju nad gibkostjo in izraznim bogastvom slovenskega jezika v najrazličnejših oblikah. Ta bo ostal, če ga bomo uporabljali.

Težave, ki bi si jih pri večbesednih zemljepisnih imenih še naprej povzročali z vsebinskim in pomenskim razlikovanjem med imenoma *Logarska dolina* in *Logarska Dolina*, naj končno že postanejo preteklost. Ko je to ime v nemščini zapisano kot *Logartal*, ta drobnjakarska znanost postane čudaška (saj se moramo v slovenščini odločiti, katera od oblik je bistvo »površnega« nemškega zapisa), z njo pa moramo kot skupnost slovensko pišočih vztrajati pri nerazumljivem in hipertrofiranem »pedagoškem erosu«, ki se mu drugače reče prisila. Iz preteklosti vidimo, da bi se dalo tudi drugače, vendar je bilo tudi med obema svetovnima vojnima preveč tistih, ki so vztrajali pri tistem, kar so se naučili, kar so domnevno znali in k čemur obvezujejo še današnje pišoče in z našim vztrajanjem pri starem tudi zanamce. Zakaj bi pisali in učili zapleteno, ko pa se da bolje, bolj preprosto in človeško in z medsebojnim razumevanjem, če ga nimamo le na jeziku? Tako bi lahko bili naklonjeni sebi, vsem svojim jezikovnim rojakom in prihodnjim rodovom uporabnikov slovenskega jezika ter slovenskemu jeziku, ki nam bo služil bolje in z večjim veseljem, če ga bomo lažje obvladali.

9 Viri in literatura

- Bezlaj 1956** = France Bezlaj, *Slovenska vodna imena I: A–L*, Ljubljana: SAZU, 1956 (Dela razreda za filološke in literarne vede 9).
- KLS 3** = Drago Meze, Občina Mozirje, v: *Krajevni leksikon Slovenije 3*, ur. Roman Savnik, Ljubljana: DZS, 1976, 203–244.
- Kranjec 1964** = Silvo Kranjec, Geografija, v: *Slovenska matica 1864–1964*, ur. France Bernik, Ljubljana: Slovenska matica, 1964, 195–219.
- Načrt pravil 1981** = *Načrt pravil za novi slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1981.
- Orel 1980–1991** = Tine Orel, Tominšek, Josip, *Slovenski biografski leksikon 4: Táboorská – Žvanut*, Ljubljana: SAZU, 1980–1991, 119–120.
- PKLS** = Milan Orožen Adamič – Drago Perko – Drago Kladnik, *Priročni krajevni leksikon Slovenije*, Ljubljana: DZS, 1996.
- SP 1 P** = *Slovenski pravopis 1: pravila*, Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1990.
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – ZRC SAZU (zal.), 2001.

- Svetlič 1922** = Rikard Svetlič, *Kazalo krajev na »Zemljevidu slovenskega ozemlja« 1 : 200.000: izredno izdanje*, Ljubljana: Slovenska matica, 1922.
- Tominšek 1910a** = Josip Tominšek, Pisava krajinskih lastnih imen, v: Josip Tominšek, *Antibarbarus: studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja I*, Ljubljana: Schwentner, 1910, 32–47 (pravila: 45–47).
- Tominšek 1910b** = Josip Tominšek, Kako pišimo krajinska lastna imena?, *Popotnik: pedagoški in znanstven list* 31 (1910), št. 1, 20–23; št. 2, 45–50; št. 3, 80–84; št. 4, 116–119; št. 5, 147–149; št. 6, 181–184 (s praviloma).
- Tominšek 1910c** = Josip Tominšek, Pisava krajepisnih imen, *Planinski vestnik* 16 (1910), št. 1, 22.
- Tominšek 1910č** = Josip Tominšek, Pisava krajinskih lastnih imen, *Ljubljanski zvon* 30 (1910), št. 1, 19–26; št. 2, 79–86 (pravila: 84–86).
- Toporišič – Rigler 1977** = Jože Toporišič – Jakob Rigler, Komentar k načrtu pravil slovenskega pravopisa I, *Slavistična revija* 25.1 (1977), 69–106.
- Zemljevid 1921** = *Zemljevid slovenskega ozemlja (1 : 200.000)*, 132 × 95 cm, Ljubljana: Slovenska matica, 1921.